

sin omsorg uteslutande till dagens behof.

I sistanförda hänseende bör ihågkommas, hvad här ofvan påpekats, att Österbottens städer fordom stodo i en liflig förbindelse med Stockholm. Dit exporterades tjära, säd och viktualier. Derifrån hemtades alla kramvaror. De flesta handlande gjorde en Stockholms-resa hvarje sommar. Döttrarne uppfostrades i pensioner derstädes. Dessa förhållanden verkade i förening med riksdagsbestyren, att deltagandet för Sveriges politiska och allmänna ekonomiska förhållanden, ja äfven för den svenska litteraturen i Österbotten fortlefde ännu långt efter 1809. Förbindelserna med det öfriga Finland voro deremot ringa likasom deltagandet för dess allmänna angelägenheter. Den politiska dvala, hvori hela landets befolkning efter nämnda tidpunkt försjönk, blef af anförd orsak i Österbotten djupare än i landets sydligare delar, som redan tidigare stodo i lifligare förbindelse med hvarandra. Mycket i Österbottens härvarande kulturförhållanden kan ur det nyssanförda förklaras.

Dock dessa anmärkningar hafva vuxit till ett omfång, som kanske redan öfverskrider det tillåtna utrymmet. Må uppriktigheten i desamma anses vitna om min tillgifvenhet både för den landsort, som varit mina fäders och mitt hem, och för den afdelning, i hvars krets jag lefvat mina universitetsår, och hvilken nu inom sig välvilligt upptagit mina söner.

J. V. S.

3 OM ORSAKERNA TILL KRIGET 1788.

Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens förhandlingar XII

Svenska litteraturen har under senaste årtionden för det mesta aflagt vittnesbörd om förlusten af de snillen, hvilka gjorde seklets förra hälft till en glansperiod i dess häfder.

Skaldekonsten eger i densamma knappt nog en representant, ty äfven de få från den tiden öfverlevandes röster hafva tystnat. Välta- ligheten synes numera föga erkännas för skön konst, en snillets ingifvelse, ledd af konstnärlig insigt och besinning. Endast på historiens fält har ett och annat arbete vittnat, att historieskrifningen icke är utdöd, ehuru icke heller något af dessa arbeten förmått i högre grad anslå.

Rika äro deremot de senaste årtiondena på utgifna historiska handlingar, framletade ur offentliga och enskilda arkiver. Isynnerhet har Gustaf III:s hittills dunkla regeringstid både afsigtligt och tillfälligt blifvit upplyst af ett icke ringa antal offentliggjorda handskrifter.

Att Sverges historia under Gustaf III ännu efter förloppet af nära ett århundrade icke är skriven, måste väcka en viss förundran, om man härmed jemför förhållandet i andra länders litteratur, i hvilken 18:e seklets historia, än mera tiden från Franska revolutionen ända till Pariser-freden och Wiener-traktaterna, är så genomforskad och så rikt behandlad. Väl är det sannt, att historien icke skrives, förrän de passande brunnit ut och de intressen tystnat, som utgjorde de handlande personernas och partiernas driffjedrar. Men den nyaste tiden har ett snabbare lopp, än dess föregångare; allt, som i den upprört menskligheten, lemnar hastigare rum för nya sträfvan- den; och åt den historiska forskningen erbjuder denna tid så många hjälpmedel och förstärkta krafter, att sanningen vida snabbare kan bringas i ljuset, än

under någon föregående tid.

Hvilka än orsakerna må vara, att Svenska litteraturen häri stått tillbaka, de kunna dock icke sökas i de ifrågavarande händelsernas egna intresselöshet. Tvärtom är tiden från 1772 till 1809 mer än rik på skiftningar och intresseväckande tilldragelser. Isynnerhet har Gustaf III:s personlighet och regering denna fängslande makt, som snillet ledande en nations öden skänker desamma.

Sverge's återställda anseende i Europa, konungamaktens i Sverge, den Gustavianska litteratur-perioden och den Gustavianska tiden i nationens tänkesätt och sed – vittna om det inflytande snillekonungen förmådde utöfva. 10

Väl må man icke glömma, att Försynen icke lemnat mensklighetens öden i någon individs hand, vore han äfven den snillrikaste. En sådan är alltid sin tidsandes och folkandens tjenare. Men hans snille bevisar sig i förmågan att fatta, hvad samtiden och nationen kräfva; och det är med denna makt, han verkar. Att Gustaf III var Svensk, att han förstod sin nations varmaste begär, det att höjas ur frihetstidens förnedring, lär ingen neka. Sjelfva hans håg för yttre glans och för sällskapslifvets nöjen var äkta Svensk – ehuru dessa nöjens förädlande genom konsten tillhörde hans egen skaldenatur, och ehuru å andra sidan han ännu var bunden af den uppskrufvade hofsed, som från Versaille's hade utbredt sig öfver Europa. 20

Den korrta stund, som är mig tillmätt, tillåter mig dröja endast vid en sida af Gustaf III:s rika verksamhet, den yttre politiska, och vid denna med särskildt afseende fästadt endast på 1788 års krig.

Alla känna vi, hvilket tjockt moln af det hätskaste klander för betraktaren undanskymt den 3:dje Gustafs bild i historien. Ju mera man läser, hvad samtida och efterkommande om honom skrifvit, desto mera häpnar man öfver det öfvermått af politiskt hat, som mot honom urladdat sig. Bland de beskyllningar, med hvilka detta hat belastat hans minne, har en af de mest tryckande varit den, att han börjat kriget 1788, för att tillfredsställa en lättsinnig ärelystnad, för att öfverväldiga Svenska folkets i fredslifvet vexande missnöje, för att tillskansa sig enväldet o. s. v. Från skolan hafva vi lärt oss eftersäga denna tolkning. 30

Frågan om dessa beskyllningars grund eller grundlöshet är för historien vigtig, emedan den träffar kärnan af Gustaf III:s historiska mission.

Att Sverges ställning i Europa närmast före hans tid var ett föremål för medlidandet, ja för åtlöjet, är ett obestridligt faktum. Att Gustaf återskänkte sitt rike åtminstone en aflagans af dess förra anseende, är det likaså. Men om man också icke kunnat rentaf förneka detta sakförhållande, har man vägrat erkänna, att förändringen var frukten af ett afsigtligt, öfverlagdt och ihärdigt sträfvande att verka densamma. Kanske rättare: man har saknat tillräckliga historiska bevis härför; och illviljans tydning har derföre haft fritt spelrum. 40

Gustaf var statsman nog att hålla äfven sin närmaste omgifning i mörker, der det gällde fäderneslandets väl eller ve. Här af falsk uppfattning äfven hos välsinnade fosterlandsvänner. Han lemnade lifvet, utan att hafva rättfärdigat sig annorlunda, än genom utgången. 50

Åran att hafva sammanställt, hvad forskningen numera till konungens rättfärdigande uppdagat, tillhör den ädeltsinnade skalden von Beskow, som med den värma, den rättänkande måste inlägga i upprättandet af en utmärkt personlighets kränkta minne, likväl med sällsynt öfverseende tillbakavisat icke blott det vilseledda, utan äfven

det hatfulla tadlet. Hans genom fyra band af Svenska Akademiens handlingar fortgående skrift: »*Om Gustaf III såsom konung och meniska*» – utgör det skönaste äreminne, Akademien egnat sin stiftare¹.

Gustaf III hade regerat 17 år, då han företog kriget mot Ryssland, hans första och enda krig. Och likväl visar det sig, att detta krig var förberedt under hela den föregående fredstiden, ja att Gustaf mottog det som ett arf jemte sin krona.

10 År 1772 den 19 Augusti skedde den märkvärdiga revolution, som gjorde en ända på frihetstiden. Derom säger den mäktiga parti- och riksdagsledaren, Axel Fersen d. ä., i sina först nu offentliggjorda s.k. *Historiska Skrifter*: »På detta sätt upphörde Ständernas demokratiska välde efter 51 års oregelbunden och orolig tillvaro. Det hade varit en gränslös makt i händerna på ett fattigt och föga upplyst folk, kring en thron, hvarpå efter Karl den XII:s tid alla furstars laster och svagheter regerade, med de mest vidsträckta monarkiska afsigter – och kunde ej sluta på annat vis sin bana. Nationen hade ej bordt vänta sig att se förstördt sjelfsvåldet och allt fremmande inflytande, för hvilket hon böjde sina knän, utan att se blod dervid flyta. Lyckan, att detta ej skedde, bör till en del tillskrifvas Gustaf III:s hjertslag, och till en del nationens afsmak för sin s. k. frihet och hennes lätthet att underkasta sig. Och man är berättigad till den förmodan, att en frihet, hvars tillvaro beror på ett kompani granadörer, bör ej vara saknad.»

20 Endast ett par månader efter denna dag sammandrogs en liten armé af 16 000 man på Norriska gränsen. Samma Fersen, ett tiotal år tidigare befälhafvare i Sverges eländiga krig mot Fredrik II, och hvilken då skref: Gud gifve vår armé fred! Det är den enda ställning, som eignar densamma och vårt bedröfliga fädernesland»² – omtalar nu med en viss förvåning, huru snabbt Gustaf fick sin här på benen, huru väl ordnade försvarsanstalterna voro, och huru lifvande konungens egen verksamhet och drift var, der han »var närvarande öfverallt, ridande med skjutshästar, utan att medföra hvarken kök eller vagnar.»

30 Hela allmänheten visste alltså, att Danmark hotade från Norriska sidan. Fersen känner också, att man tänkt på försvar mot Ryssland i Finland och mot Fr. II i Svenska Pommern. Han nämner äfven, att den sistnämnde skrifvit »ljungande bref» till Enkedrottningen och förklarar, att han i följd af sina förbindelser med Ryssland skulle anfalla Sverge, såsnart Kejsarinnan fordrade det. Så mycket synes Gustaf hafva meddelat sitt Råd, i hvilket försvarsplanen afhandlades. Men något närmare synes icke hafva varit ens Fersen bekant – ifall han icke skytt att anteckna förhållanden, som hans egen politiska verksamhet bidragit att framkalla. Han affärdar också hela saken med några rader. Föga underligt då, att öfriga memoirförfattare från denna tid om rätta sammanhanget känt än mindre.

40 Detta har först i vår tid blifvit fullt uppdagadt. De bref, om hvilka Fersen hört, men som voro både från Fr. II och hans broder, Prins Henrik, samt skrifna till såväl deras syster Lovisa Ulrika som till Gustaf sjelf, lågo gömda i ett konvolut i utrikesministerii arkiv i Stockholm ända till 1843, då grefve Manderström lät trycka dem, men i en upplaga af endast 10 exemplar. Allmännare kända hafva de blifvit 50 först genom de aftryck och utdrag von Beskow meddelar. Sedan har

¹ Efter författarens död har i ett nytt band utkommit början till en fortsättning, funnen bland hans efterlemnade manuskript. Men det torde ännu icke här vara tillgängligt.

² Brevet återfinnes i »Handl. ur v. Brickmanska arkivet». 2:a delen.

äfvén utgifvaren af Fersen's skrifter aftryckt en del af desamma.

Det är känt, att i Nystadska fredstraktaten ingick en paragraf (den 7:e), genom hvilken Ryssland åtog sig garantin för Svenska regeringsformens af år 1720 bestånd. »Åtog» sig är rätta ordet; ty det är på en gång sorgligt och komiskt: Ryska underhandlarene gingo motvilligt in härpå: men de Svenska voro enträgna – att förskaffa Svenska friheten detta skydd. Det är också känt, att garantin kostade mycket pengar, utdelade vid frihetstidens riksdagar.

Preussen åter hade 1764 i en traktat med Ryssland, som 1769 förnyades, garanterat den Ryska garantin. När denna skulle gifva Kejsarinnan anledning, att besätta Finland, skulle Fredrik II besätta Svenska Pommern. 10

Icke nog härmed. Blott en dag senare än sistanförda traktat afslöts en annan mellan Ryssland och Danmark, i hvilken man öfverenskom, att hvarje ändring i den Svenska regeringsformen, hvarigenom ständernas makt skulle inskränkas, *skulle anses för ett anfall från Sverges sida* mot de båda kontrahenterna; och Ryssland skulle icke sluta fred, utan att tillförsäkra Danmark de eröfringar, detta rike kunde hafva gjort »åt Norrska sidan.»

Äfvén denna traktat offentliggjordes först 1863. 20

Man ser det: det var en *första delning* i all form, som hotade Sverge.

Då Gustaf III efter fadrens död på hemvägen från Paris 1771 besökte Berlin, synes han hafva fått en vink om detta sakernas läge. Men först efter revolutionen 1772 talade Fredrik II (och Prins Henrik i dennes uppdrag) öppet språk och meddelade äfvén traktatens med Ryssland bokstaf. Det skedde i den nyss åberopade familjekorrespondensen. För Svenska folket var den fara, hvori Sverge sväfvade, okänd. Så att säga ensam bar Gustaf III bördan af medvetandet derom.

Utrymmet förbjuder att här tala om de politiska förhållanden, som näst Gustafs mod för ögonblicket afvärjde faran. Det kan i detta hänseende vara nog att erinra sig årtalet: 1772. 30

Att denna fara bestämde Gustaf III:s utrikes politik, ända till freden i Werelä, kan numera anses för obestriddig historisk sanning. Hans mål var oföränderligt detsamma, Sverges sjelfständighet, men hans utvägar att hinna det sönderfalla i två bestämdt skilda skiften.

Under det förra, som varade till 1784, sökte han tillvinna sig sin mäktigaste grannes om icke vänskap, åtminstone neutralitet. Han besökte Petersburg 1777; han mötte Kejsarinnan i Fredrikshamn 1783. Det svaga, men under anförda förhållanden likväl farliga Danmark ville han göra oskadligt genom eröfring af Norrge. Ihärdigt och hemlighetsfullt arbetade han för denna plan genom en lång följd af år. Hans förtrogna medarbetare voro hans utrikesminister, skalden Creutz, generalamiralen Trolle, som styrde i Karlskrona, och Toll (slutligen fältmarskalk) men nu blott öfverste, hvilken förberedde arméns utrustning. Längre fram fick också statssekreteraren för krigs- ärendena Carlsson dela förtroendet. Äfvén dessa planer hafva kommit i ljuset först med offentliggörandet af hans brevexling med de tre förstnämnda. 40

Allmänt känt har det deremot varit, att Konungen redan 1771 slöt en allians- och subsidietraktat med Frankrike, mindre, att äfvén denna traktat var hans eget personliga verk. Bekannt var likaså, att han med de erhållna subsidierna bygde en örlogsflotta, större, än den Sverge någonsin fört eller senare egt, en skärgårdsflotta, som i pröfnings stund blef hans bästa stöd, att han fullbordade rikets fästen, främst Sveaborg, och äfvén satte landtarmén i stånd att gå i fält. Allt detta 50

kräufde tid.

10 År 1783 var dock allt i beredskap. Flottan skulle blokera Köpenhamn, Konungen sjelf med en härafdelning under dess skydd landstiga på Seland, två mindre afdelningar samlas mot Norrska gränsen. Allt berodde på framgången af det nämnda mötet i Fredrikshamn – dock icke allt. Ett krig väntades mellan Ryssland och Turkiet med anledning af besittningstagandet af Krim. Dettas utbrott ville Konungen ännu afvakta – men det uteblef, och äfven Trolle önskade uppskof till nästa år, för att få flottan ytterligare förstärkt. Konungen reste till Italien. Derifrån fortgick hans korrespondens med de anförda deltagarna i planen; och förberedelserna fortforo, utan Rådets, utan de öfriga tillförordnade regeringskommissionernas vetskap.

20 Hvad som vid det återopade celebra mötet sades och afhandlades, känner ingen. Endast det är säkert, att Gustaf III efter detsamma skref till Trolle och Toll bref fulla af förtröstan. Ett betänkligt tecken var det dock, att korrt derefter ryktet om de Norrska planerna började sprida sig i Stockholm och Sverge och troddes hafva utgått från Ryska sändebudet. Beskow synes hysa den åsigt, att Konungen låtit blända sig – kanske rättare: häri fått följa sin egen benägenhet. Huru än härmed förhåller sig – han skulle snart tagas ur sin villfarelse. Men Gustaf III upphörde dock aldrig att beundra den stora Kejsarinnan, hennes snille, hennes majestät, hennes intagande sätt – en beundran, som hade sin stora andel i hans vidtsväfvande politiska planer efter 1790.

På resan i Italien hade han sammanträffat med Kejsar Josef II af Österrike. I ett bref till Kejsarinnan Katarina frågade han, hvad Kejsar Josef skrivit om Grefven af Haga, Gustafs för resan antagna inkognito-titel.

Härtill erhöi han ett det märkvärdigaste svarsbref, som enligt v. Beskows öfversättning bland annat innehöll följande:

30 »Då jag ej erhållit något bref från H. M. Kejsaren sedan dess resa till Italien, kan jag ej tillfredsställa E:s M:ts nyfikenhet angående den tanke, som denne monark hyser om grefven af Haga. Hvad jag är säker om, är, att förtjensten ej undgår ett grundligt snilles skarpsynthet, som alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteten annan uppmärksamhet, än den granskande och djupsinniga betraktarens.» – »Man säger, att E. M:t gör hemliga förberedelser att bemäktiga sig Norrge. Jag tror ej ett ord deraf, och ej heller mer på ryktet, som hotar mig med ett infall i Finland, der E. M:t ämnade, som man påstår, nedsabla mina svaga garnisoner och gå rakt på Petersburg – förmodligen för att der supera. – Då jag icke lägger någon vikt på, hvad 40 man yttrar i konversationer, der, för att försköna diktionen, oftare inbillningskraftens språng röja sig, än sanning och möjlighet, så säger jag helt enkelt åt hvem, som vill höra det, att det blir ingenting af hvarken med det ena eller med det andra.»

50 Maken till spetsigt svar torde sällan blifvit någon beskärdt. Äfven en vida ringare person, än en Monark, måste låta sådant vara sig sagdt en gång för alla. Konungen mottog brefvet i Venedig den 10 Maj 1784. Han har på detsamma tecknat: »Besvaradt den 11:e.» Svarets beskaffenhet är okänt. Men korrespondensen var härmed slutad, ända till freden i Werelä.

Nära samtidigt härmed kom genom en hofrevolution i Danmark styrelsen i den unga kronprinsens hand. Amiral Trolle borttrycktes af döden. Det väntade Turkiska kriget hade icke utbrutit. Gustaf III inställde krigsrustningarne, men icke förberedelserna för framtiden. Den främsta af dessa var, att han genast beslöt sig för ett nytt besök i

Paris, der det lyckades honom afsluta ett defensivt förbund och förskaffa sig ökade subsidier.

Från denna stund började Gustafs politiks andra tidskifte. Den gjorda erfarenheten öfvertygade honom, att han måste göra början med det svåraste, med att afskudda Sverges beroende af den mäktigaste och farligaste grannen. Men ännu lefde Fr. II och hans politik; och företaget erfordrade säkerhet från Danska sidan. Att afvakta framtiden var en tvingande nödvändighet.

Märkligt nog började samma år 1784 talet om Finska sjelfständighetsplaner att sprida sig. Sprengtporten, som då uppehöll sig i Stockholm, sändes af konungen i Holländsk krigstjenst. Likaså blef på begäran dåvarande Ryska sändebudet återkalladt, ehuru Konungen genom ombytet kom ur askan i elden. Starkt visade sig det fremmande inflytandet redan vid riksdagen 1786, hvars erfarenheter synas hafva bragt krigsplanerna till mognad. 10

Så till vida kan det sägas, att kriget påkallades af de inre förhållandena. Men man får härvid icke glömma, att dessa berodde af de yttre. Anjalamännens tänkesätt och handlingar hafva för sanningen häraf lemnat bevis, som göra all annan bevisning öfverflödig. De och deras anhängare i Sverge kallade sig »patrioter», den Svenska frihetens sanna vänner, och för dennas återställande sökte de bistånd hos Sverges fiender. Denna hemska röda tråd löper igenom Gustaf III:s hela regeringstid ända till 1790. Han måste frånrycka dessa patrioter detta stöd, ty härpå berodde Sverges sjelfständighet. Så länge han bibehöll skenet af Kejsarinnans vänskap – oaktadt 1772 – stängde han vägen för dem. Men numera återstod honom endast ett medel – kriget och den Nystadska traktatens sönderlitande. Hårtill kom, att endast kriget kunde upprätta riket ur den förnedrande ställning, som de senast föregående usla krigen påtryckt densamma. Om något kunde återvinnas af de landsdelar, Sverge förlorat, skulle denna upprättelse befästa dess sjelbestånd. I sistnämnda hänseende voro Gustaf III:s förhoppningar kanske öfverdrifna, ehuru de, såsom fredsunderhandlingarne visa, inskränkte sig till återvinnande af gränsen före 1743. 20 30

I alla dessa syften var Gustaf sannt Svensk, och Svenska folket erkände det.

Bland de länge eftersagda anföranden af Konungens fiender, hvilka v. Beskow egnar en utförlig vederläggning, är äfven det, att Gustaf III och hans styrelse skulle varit folket förhatliga. Denna fråga beröres här endast med afseende på den allmänna sinnesstämningen under kriget. 40

Att revolutionen 1772 mottogs med förtjusning, och att Gustaf under sina tidigare regeringsår var föremål för sitt folks beundran och tillgifvenhet, har icke ens kunnat förnekas. Senare följde väl missnöjen ifrigt närda af patrioterna. Men man stannar i tvekan, huru mycket deraf må hafva haft någon annan tillvaro, än den i deras tal och skrifter. Ett säkert faktum föreligger: husbehofsbränningens borttagande hade förbittrat adeln och bönderna. Förföljelserna mot lönnbränning och lönnkrögeri blefvo stundom upprörande. Deremot visar det sig, att städernas borgare fröjdades öfver myntregleringen och öfver det kraftiga skydd, som vederfors handeln, hvilken under Amerikanska kriget hann en förut okänd blomstring. Vidare anføres misshushållningen. Beskow åberopar deremot siffror, som visa, att från 1772 till 1778 statsutgifterna nedgått med 1/4:del – subsidiernas användande förmodligen undantaget. Talet om Gustaf's despotism kan man tryggt lemna derhän äfven efter 1789. Ty en mera mildsinnt regent, än Gustaf III, 50

lärer historien hafva svårt att uppvisa.

Men hvilket än missnöjet må hafva varit, efter krigets utbrott synes åtminstone hos den stora massan af folket intet spår deraf. Gjörvell omtalar, att, då vid tiden för planerna mot Norrge konungen lät uppföra sin opera Gustaf Wasa, entusiasmen steg till sin höjd vid åsynen af fäktningarne mellan Svenskar och Danskar. Parterren ropade i chorus: »slå på! slå på! gif dem!» Det blef svårt att få statister, för att agera Danskar. Samma författare berättar, att, då 1788
 10 trupperna inskeppades till Finland, soldaterna och hufvudstadens befolkning voro eldade af krigisk ifver. Underrättelsen om slaget vid Hogland, hvilket gällde för en större seger, än det senare visade sig hafva varit, mottogs kring hela landet med stormande glädje. När officerarena lemnade armén, och när Anjalamännens företag började blifva kända, utbröt en allmän förbittring, som gaf sig luft i våldsamma uppträden äfven här i Finland. Det är allmänt kunnigt, att, när Gustaf om hösten återvände till Sverge, för att möta Danskarnes infall i Bohuslän, allmogen på hans uppmaning strömmade till fanorna, och att försvaret understöddes med patriotiska gåfvor af penningar, pro-
 20 viant, hästar och fordon. Men det är likaså säkert bekräftadt, att Gustaf III personligen då var föremål för den mest tillgifna hyllning både på land och i stad. Han kunde från Stockholm draga äfven den sista soldaten och öfverlemna sin hufvudstads bevakning åt dess borgerskap, som i 2 1/2 års tid fortfor att utgöra dess enda garnison. Den för tiden dryga bevilling, ständerna 1789 åtog sig för krigets utförande, visar äfven, huru litet de delade Anjalamännens åsigt om det riksförderliga i detta Gustafs företag. Men det största beviset, att folket var med konungen, är väl *Säkerhetsakten*, som han genomdref mot adelns protest och patrioternas ihärdigaste bemödanden äfven i de ofrälse stånden. Beklagligt nog! men icke utan god grund i händelsernas tvång. En soldatrevolution var detta ingalunda. Man kan tvärtom
 30 säga: den syftade främst att gifva konungen makt öfver den uppstudsiga hären – eller rättare öfver härbefälet. De våldsamma medel han vid den måste använda, hade intet annat militäriskt stöd, än Stockholms beväpnade borgerskaps. Och man torde kunna antaga, att det var för krigets, för rikets sjelfständighets skuld, folket villigt lade ökad makt i konungens hand.

Vi veta, huru mycket bläck, som blifvit ödt på frågan, om Sverge anföll eller var anfallet, om Hastfehr låtit utklädda kosacker uppträda eller icke. Hvilka småsaker numera. Den Hastfehr'ska historien synes
 40 väl vara apokryfisk. Men andra fullt autentiska skrivelser från konungen föreligga, i hvilka han på det omsorgsfullaste föreskrifver att icke anfalla, men att föranleda ett anfall. Vid riksdagen 1789 sökte han icke mera dölja, att han företagit kriget af allmänna politiska skäl. Redan i deklARATIONEN från Helsingfors den 21 Juli 1788 framläggas dessa skäl, så vidt ske kunde. Men hans omsorg vid krigets början, att synas vara anfallen, hade icke sin enda anledning i den förtretliga och i sjelfva verket oförståndiga paragrafen i Regeringsformen, som förbjöd anfallskrig utan Ständernas hörande.

»Danskarnes förblifva stilla, om de blott kunna säga, att det är
 50 Ryssland, som börjat fiendtligheterna.» Gustaf hyste denna tro, antagligen grundad på ett erhållet löfte, och han anför upprepadt detta skäl i nyss återropade skrivelser. Efter mycken tvekan hade han 1787 besökt Köpenhamn och i samtal med Prinsen-regenten och ministern Bernstorff sökt förvissa sig om neutralitet från denna sida. Ställningen var svår, ty i en ny traktat år 1773, som efterträdt den af 1769, hade

Danmark förbundit sig, att i krig mot Sverge biträda Ryssland med 12 000 man och en flotta. Öfvertygelsen, att det Ryska kriget skulle åtföljas af ett Danskt, synes i Sverge hafva varit allmän. Men man vet, att Gustaf III ville göra förstnämnda krig till en öfverraskning och hoppades ett snart slut derpå. I bakgrunden trodde han sig hafva utvägar att binda Danmarks händer. Det väntade och af honom främjade Turkiska kriget hade ändtligen utbrutit. Fredrik II:s långa och tunga lif var till ända. Hans efterträdare fann sig besvärad af sin östra grannes öfvermakt. Den s. k. Trippelalliansen mellan England, Preussen och Holland, hufvudsakligen riktad mot samma makt, kunde redan vid krigets början med någon säkerhet motses; och man vet att Gustaf verkligen hade att tacka de båda förstnämnda makterna för det Danska krigets snara slut.

10

Huruvida Gustafs företag kunnat krönas af större framgång, om icke inhemskt förräderi hämmat detsamma i dess början, kan lika litet afgöras, som någon annan möjlighet i historien; emedan i den något möjligt utöfver det verkliga icke kunnat finnas till. Men säkra data synas utvisa, att han, i händelse af större framgång, kunnat vänta ett verksamare underdtöd af England och af Preussen. Om sjelfva krigets förande torde väl omdömet utfalla så: att Gustaf III sjelf icke var någon stor härförare, och att han äfven saknade dugliga generaler. Att det likväl fördes med ära och utan stora förluster (Mankel räknar vid armén och dess flotta: 1 439 stupade, 1 225 sårade och 4 957 fångne), deri hade utan tvifvel konungen förnämsta andelen. Ty sjelf modig och i nödens stund rik på utvägar lifvade han andras förtröstan; och hans orubbligt fasta föresats att sluta med ära förde, såsom en sådan fast vilja alltid, till det föresatta målet. Nystadska artikeln öfverkorsades och Sverge erkändes för en sjelfständig makt. Finland hade skäl att förvånas öfver detta krig, under hvilket knappt en fiendtlig fot beträdde dess jord. Hela Svenska folket kände sig frigjort från sitt långa beroendes tunga börda, då det från detta krig såg tillbaka till 1743 och än närmare till kriget i Pommern, vid hvars slut Fredrik II, när Sverge gjorde fredsförslag, försmädligt frågade: »Har jag haft krig med Sverge?» och tillade: »Tala vid Belling, han torde veta besked.» Belling var nemligen en öfverste, som de senaste åren jagat Svenskarne tillbaka till Stralsund från de promenader, de gjorde utom fästningens murar om somrarne, då Fredrik behöfde sina soldater på andra håll. Gustaf III kunde efter det senare slaget vid Svensksund vara säker att icke erhålla ett sådant svar.

20

30

40

Den, som okunnig om Sverges inre förhållanden, skulle lära känna endast dess krigshistoria för denna tid, skulle sjelffallet göra sig den frågan: hvarföre vände sig icke Gustaf III genast vid krigets utbrott öppet till sitt folk, till sina ständer? En konung så Svensk, så statsklok, så värtalig! huru lätt skulle det icke blifvit honom att rycka med sig en så krigsfärdig nation, om han för den framlagt fäderneslandets våda och sina planer, sina medel att afvända den?

Historien svarar: denna utväg var honom förnekad. Han måste frukta, att en riksdag skulle räcka fienden handen till Sverges kufvande.

50

Det anarkiska parti, han 1772 hade störtat, var så starkt, att han, för att icke gifva detsamma vapen i händerna, nödgades förhemsiga den fara, hvaraf rikets sjelfbestånd hotades. Till Fredrik II:s varningar hade Gustaf ädelt svarat, att han i striden för sitt land skulle följa sin stora morbroders exempel. Fredrik skref då: sådant låter sig icke göra med

en krigshär, som inför fienden skall höja upprorsfanan. Detta skref han 1773, och ännu 15 år derefter skulle hans spådom besannas!

Svenska riksdagarne voro vid denna tid ingalunda Svenska folket. Äfven Anjalamännen begärde riksdag; och ledarene väntade af en riksdag freden och 1720 års regeringsform. Först deras och deras anhängares i Sverge oerhörda förblindelse öppnade folkets ögon; och Gustaf kunde, sedan han likväl förut med detta folk hållit sina landsting vid Mora stenar och annorstädes, sammankalla riksdagen 1789 med utsigt att äfven på den träffa folkets representanter. Så
10 skedde. En del riksdagsmän voro till och med i sin fullmakt ålagde att bifalla till allt, hvad konungen fordrade. Men äfven motståndarene voro ännu starka. De funnos, såsom bekant är, främst bland ridderskapet och Adeln, men saknades icke heller helt och hållet i de ofrälse stånden. Och motståndet gällde ingalunda ensamt Säkerhetsakten.

På konungens begäran tillsattes ett hemligt utskott, som skulle föreslå utvägar, att anskaffa penningar till krigets fortsättande. För detsamma framlades med största öppenhet statsverkets tillstånd, och det visade sig, att under Gustafs regeringstid statskulden *minskats*. Detta har, såsom redan blifvit nämndt, icke hindrat påståendet, att
20 kriget föränleddes af de ruinerade finanserna. Ogerna ville konungen, att beloppet af den summa, som för kriget skulle upplånas, blefve meddeladt åt ständerna och sålunda skulle komma till fiendens kunskap. Men han samtyckte äfven dertill, och Utskottets ledamöter lofvade deremot, att hvar och en i sitt stånd verka för skuldens garanterande och för bevilning till betäckande af räntan derå. Men af de tolf, som tillhörde Ridd. och Adeln, höll egentligen blott en enda sitt ord. Ståndet ville också garantera endast 1/3:del af skulden och beslöt att bevilja medel blott för 2 år. Endast konungens personliga våldsamma
30 mellankomst tvang detsamma att låta denna vägran falla. Att den skulle varit ett handtag åt fienden, torde vara klart – men var det kanske icke för mängden af Riddarhusoppositionen. Ryktet derom hade redan verkat på långgifvarena i Holland.

[Jag beder att i förbigående få nämna, att v. Beskow's undersökning icke hunnit till denna tidpunkt, samt att det ringa, här blifvit nämndt, stöder sig på skriften: »Konung Gustaf III och Rikets ständer på 1789 års riksdag» af Wilh. Tham; hvars framställning hvilat på ståndens och utskottets protokoller.]

Andra tilldragelser, som visa, till hvilken grad Anjalamännens åsigter hade anhängare och stöd i Sverge, må hellre förtigas än nämnas.
40 Att partiets lösen var: Svensk frihet, med utländskt bistånd – eller åtminstone: om äfven med utländskt bistånd, är af historien till fullo bevitnad.

Men det är ett lika afgjordt faktum, att kriget och freden 1790 för all tid nedslogo förhoppningen om och försöken till frihetstidens återställande. Gustaf III vann genom kriget således äfven detta ändamål, insidan kan man säga af de orsaker, som gjorde kriget nödvändigt.

Det antages, att redan vid denna tid en ny opposition tillkommit, den ur Franska revolutionslärorerna utgångna. Kanske får lönnmordet, som slutade Gustaf III:s dagar, tillskrifvas inflytandet af dessa läror – ehuru
50 dess förnämsta ledare var en frihetstidens man. Men sanningsenligt kan sägas, att det gaf äfven denna tids sträfvanden den sista nådestöten, genom att drifva Svenska folkets afsky för desamma till sin spets.

Partiets förbittring mot Gustaf försonades dock ingalunda af hans blodiga död. Dess maktlöshet gjorde tvärtom hatet ännu hätskare – ehuru de skriftliga utgjtelserna af detsamma först senare kunde träda

i dagen. Men vår tids lugnare och bättre upplysta omdöme har börjat skapa rättvisa mellan dem, hvilkas enda titel till hågkomst för det mesta denna fiendskap varit, och den konung, hvars snille, hvars mod, hvars sannt Svenska hjerta omgestaltade Sverges öden.

Väl återfölo de våldsama medel, Gustaf III nödgats tillgripa, hämnande på hans son och på hans ätt. Men uppenbart är, att under de tryckande politiska förhållanden, som närmast föranledde denna hvälfning, rikets sjelfständighet ännu upprätthölls genom Svenska folkets under Gustaf III:s ledning återlifvade sjelfkänsla, och genom den styrka Sverges samhällsskick och dess yttre politiska erkännande hade återvunnit under hans regeringstid. 10

4 YTTTRANDE VID FINSKA VETENSKAPS-SOCIETETENS SAMMANTRÄDE 12. XII 1870

Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens förhandlingar XIII

Då Societetens uppmärksamhet vid detta sammanträde icke vidare påkallas af värdefullare meddelanden, vill jag öka förhandlingarne med några ord angående ett litet antal dokumenter, hvilka röra Finska förhållanden, och som finnas i min värjo. Ehuru utan större betydelse, kunde de kanske lämpligen finna plats i Bidragen. 20

Ifrågavarande handlingar tillsändes mig redan för många år tillbaka. De utgöra dels afskrifter dels öfversättningar af sådane ur Ryska arkiver. Af vissa grannlagenhetsskäl har jag dröjt med deras begagnande. Den stora liberalitet, hvarmed numera sådane arkiver gjorts tillgängliga, och de rika publikationer ur dem, den nyaste Ryska litteraturen företett, synas utvisa, att detta dröjsmål redan länge varit öfverflödigt med hänsyn till originaldokumenternas förvaringsort. 30

Men jag har nu om dem erinrats af en skriftvexling i det ämne de beröra. Professor *Forsman* (Yrjö Koskinen) hade i sitt nyligen från trycket utgifna föredrag om Göran Sprengtporten yttrat den åsigt, att redan före Anjalaförbundets tid tanken på ett sjelfständigt Finland varit i landet spridd. Hr Forsman erkänner, att inga skriftliga dokumenter föreligga till bestyrkande af denna åsigts grund. Men han anför för dess riktighet flere sannolikhetsskäl. Medgifvas måste, å ena sidan, att skriftliga bevis för tänkesätt, som då måste anses för förrädiska, icke gerna efterlemnas, och att räffsten med Anjalaförbundet väl torde manat till sådanes förstörande, om dylika då ännu förefunnos, samt å andra sidan, att ett inflytande på sinnena, sådant som Sprengtportens i denna fråga, måste antagas hafva funnit en i någon grad förberedd jordmon. Men sannolikhetsskäl utgöra dock icke historiska vittnesbörd. Också har i *Kirjallinen Kuukauslehti* d:r *Ignatius* vid anmälände af hr Forsmans skrift, anmärkt denna brist i bevisningen och för öfrigt fäst uppmärksamheten derpå, att oppositionen mot Hattpartiet under perioderna för dess välde lätt förblandas med ett förmodadt missnöje mot det Svenska öfverväldet i Finland. Vid denna kritik kan dock anmärkas, att hr Ignatii anföranden angående bristande bevis för hr Forsmans åsigt inslå en öppen dörr, emedan hr Forsman just börjar sin framställning i ämnet med erkännandet, att skriftliga bevis saknas. 40 50

I förbigående må erinras, att också det s. k. sjelfständighetpartiet inom Anjalaförbundet icke, såvidt man hittills känner, efterlemnade några skriftliga dokumenter rörande medlemmarnes förhandlingar och öfverenskommelser af dessas egen hand. Men man eger andra tillräck-